

întreaga Europă. Capitolul este divizat la rândul său în două subcapitole. *Soartă germană în Europa 1939-1949* se constituie într-un subcapitol având caracter general, sintetic, privind soarta comunităților de etnie germană, atât băștinașe, cât și colonizate de Hitler în primii ani ai războiului, în spiritul conceptului de *Lebensraum* (asemenea colonizări existând în cazul republicilor baltice și Ucrainei). Al doilea subcapitol, intitulat *Soarta șvabilor din Ungaria* prezintă problematica minorității germane din Ungaria, încă din perioada interbelică – mai ales după ascensiunea lui Hitler, în urma căreia o parte a elitei politice și culturale maghiare, atât de stânga, cât și de dreapta, a început să privească cu ochi nu tocmai buni comunitatea cetățenilor maghiari de etnie germană. Aceasta din urmă era socotită o posibilă coloană a cincea a iredentismului nazist. În fața acestei comunități, se ridicau două posibilități: după război, avea să fie deportată în Uniunea Sovietică, confiscându-i-se proprietățile și fiind privată de drepturi sau urma să fie deportată în Germania de după război, teritoriul fără structură statală până în 1949. De remarcat este că din valul de deportați din vara anului 1947 – care viza în special șvabi înstăriți – mai mulți au refuzat plecarea în zona de ocupație sovietică, preferând represiunile autorităților ungurești.

Ultimul capitol se referă la soarta comunității maghiare din Cehoslovacia în perioada 1945-1949, cu o situație diferită de cea iugoslavă. În timp ce în Iugoslavia politica oficială de stat nu se îndrepta împotriva naționalităților și minorităților, valurile de teroare fiind generate de cultura balcanică de război, în Cehoslovacia atrocitățile forțelor de partizani antinaziste existau, dar pe o scară incomparabil mai redusă. S-a făcut însă politică de stat din omogenizarea acestora, prin legalizarea metodelor de cehizare și slovacizare, respectiv a deportărilor și a “schimbului de populație”, prin care maghiarii, în mare număr, au fost forțați să plece în Ungaria. În acest caz, dispunem și de cifre aproximativ exacte, întrucât totul era un proces legal, în baza unor acorduri diplomatice. Aproximativ 30.000 de persoane de origine maghiară expulzate s-au stabilit în teritorii care înainte de primul arbitraj de la Viena au fost cehoslovace. Acesta devenind nul după război, 89.660 de maghiari au fost trimiși în Ungaria în urma schimbului de populație, iar 41.666 de maghiari au fost internați în teritoriile nordice ale Cehoslovaciei, în lagăre de muncă. În schimb, 71.787 de slovaci au fost mutați, în urma schimbului de populație, din Ungaria în Cehoslovacia.

Volumul nu are concluzii scrise. În schimb, o serie de ilustrații se găsesc la finalul acestor studii, fiind vorba de fotografiile unor obiecte și imagini din colecția muzeului.

Boris Vasiliev, *Stalin mi-a furat copilăria* (ed. revăzută și adăugită), Chișinău, Editura Litera AVN, 2012, 464 p.

Boris Vasiliev s-a născut la 25 iulie 1932 în localitatea Molovata, județul Orhei, într-o familie de țărani. Tatăl său, Ilie Dumitru Vasiliev, a fost ales primar al satului în perioada interbelică, motiv pentru care a fost etichetat de sovietici, după ocuparea Basarabiei, drept “omul românilor”. Gospodari cinștiți și respectați în așezarea de pe malul Nistrului, acolo unde autorul și-a petrecut primii ani de viață, părinții lui Boris Vasiliev au fost încadrați, conform ideologiei comuniste, în categoria chiaburilor. Astfel, în iunie 1941, familia Vasiliev a fost deportată în Siberia, de unde va evada șase ani mai târziu (doar mama și copiii, întrucât tatăl va fi executat după doi ani de la înstrăinarea de

baștină). În acest fel, cea mai mare parte a copilăriei viitorului profesor s-a petrecut într-un lagăr siberian, în condiții greu de imaginat. Descrierea acelor ani tulburi a stat la baza cărții *Stalin mi-a furat copilăria*, publicată de octogenarul supraviețuitor în 2010 (prima ediție) și reeditată de curând (2012).

“Am scris această carte – mărturisește Boris Vasiliev – lăcrimând, dezgropând acea mare tragedie, al cărei martor am fost și eu – copil de țăran de pe plaiul orheian – când Basarabia a fost ruptă de la sânul României Mari și răstignită”. După cum se precizează în scurta notiță introductivă, bibliografia referitoare la suferințele și uciderea milioane de oameni în timpul lui Stalin este, astăzi, covârșitoare. În ciuda acestui fapt, “despre tragedia copiilor – arestați, mancurtizați, deportați, omorâți și reeducați, numiți de bolșevici *дети врагов народа*, nu s-a scris aproape nimic. Totul a rămas ascuns în arhivele secrete ale NKGB, NKVD, partidului comunist”. Așadar, Boris Vasiliev și-a propus să scrie despre genocidul copiilor din gulagul comunist (p. 4), plecând de la experiența personală, trăită pe parcursul anilor de lagăr.

Cartea se deschide cu o prefață – “O redută a neuitării” – semnată de Nicolae Dabija, care introduce lectorul în atmosfera sumbră, dezumanizantă a cărții. Absurditatea crimelor înfăptuite de comuniști depășește orice imaginar. De exemplu, în 1938, la Tiraspol, 21 de membri ai Uniunii Scriitorilor au fost împușcați “pentru că scriseseră ode lui Marx în alfabet latin, considerat peste noapte dușmănos”. Scriitori, preoți, oameni politici, gospodari ai satelor au fost deportați, vinovați că s-au născut în această parte a lumii. Oficial, culpele celor maltratați și uciși erau justificate prin faptul că reprezentau o abatere de la ideologia comunistă. Printre învinuiri figurau credința în Dumnezeu, cunoașterea limbii engleze (motiv de a invoca legături cu spionajul britanic), lectura unor cărți, diverse afirmații cu privire la istoria basarabenilor (“moldovenii vorbesc limba română”), ctitorirea unei mănăstiri etc. Copiii celor deportați în Siberia, afirmă Nicolae Dabija, reprezintă astăzi, în marea lor majoritate, conștiința Basarabiei (p. 6).

Volumul *Stalin mi-a furat copilăria* este structurat în nouă părți, fiecare dintre acestea fiind divizată în capitole. Partea întâi reprezintă o introducere în istoria familiei Vasiliev, patronim care, potrivit autorului, ar descinde din “Vasile-Leu” (*Vasile [ca un] leu*), desemnându-l pe tatăl memorialistului, “flăcău înalt, spătos, frumos, voinic, îndrăzneț, cu putere de Hercules” (p. 18). Paginile închinată “bunelului” Galaton Agachi, mobilizat în 1903 și trimis pe front în războiul dintre Rusia și Japonia, reprezintă o creație de mare frumusețe artistică, încărcată de nostalgie. Autorul a petrecut primii ani din viață în România Mare, perioadă numită “dulcea mea copilărie basarabească”. Deceniul patru al veacului trecut în spațiul dintre Prut și Nistru a favorizat o viață idilică, grație României, care “a adus în Basarabia reformele progresiste” (p. 29). Acei ani sunt plasați în contrast cu perioada trăită în lagăr, în URSS, țară în care s-a auzit mult timp plânsul oamenilor și al copiilor. Or, parafrazează autorul, “un tiran nu va fi înveșnicit dacă în timpul domniei sale a plâns măcar un singur copil”. Sunt rememorate diverse aspecte ale copilăriei, multe dintre ele năstrușnice. Călătoriile la Chișinău, alături de părintele său, au reprezentat pentru micul Boris momente de fascinație și încântare. Nu au lipsit nici evenimentele tragice din viața comunității, precum a fost înecarea țăranului Pahomi, locuitor al Molovatei. Închiul memorialistului va studia la București, ajungând dirijor de cor, motiv pentru care, pe alocuri, plecând de la astfel de realități, discursul naratorului capătă un contur polemic, binevenit: “Zadarnic încearcă azi indivizi de tipul lui Vasile Stati să insinueze că Basarabia era o provincie fără cultură, fără drepturi. Eu știu că, în cei douăzeci și doi de ani (1918-1940) feciorii țăranilor basarabeni puteau să învețe la cele

mai prestigioase instituții din Regat, iar specialiștii de cea mai înaltă calificare au fost trimiși să muncească pe teritoriul Basarabiei” (p. 53).

Începând cu partea a treia a cărții apar “semnele prevestitoare de prăpăd”. Fiind născut pe malul Nistrului, copilul observă situația din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), creată în 1924. La est de Nistru situația era, (și) în acei ani, sumbră. Mulți oameni traversau ilegal râul pentru a scăpa de “raiul comunist”. În acest fel, trimiterea spre întâmplări și afirmații deloc întâmplătoare, consemnate cu minuțiozitate de memorialist, are valoare documentară. Impresionant este cazul unei femei, care a renunțat la îngroparea propriei mame, folosind sicriul la transportarea celor doi copii peste Nistru. Ajungând în casa primarului din Molovata, sătenca a afirmat: “Am ajuns vremile din Biblie, când vîi se roagă: «Ieșiți voi, morții din morminte, să înțrăm noi!»” (p. 80). Cutremurul din ianuarie 1940 a anticipat, conform naratorului, timpurile apocaliptice care se apropiau. Acestea au început cu nerespectarea de către sovietici a ultimatumului de 48 de ore. După instaurarea noii administrații, frica era sentimentul dominant în rândul populației. Nesiguranța zilei de mâine, disparițiile misterioase ale unor săteni, sovietizarea învățământului sau promovarea bețivilor, tâlharilor și leneșilor în rândul oamenilor de cinste au schimbat, treptat, modul de viață al molovatenilor. Mai mult decât atât, Ilie Dumitru Vasiliev a fost trecut în rândul culacilor (dușmani ai poporului), motiv pentru care familia acestuia a fost deportată “temporar” în Siberia (satul Kapraliha, raionul Armizon), acolo unde capul familiei va fi omorât, la 13 martie 1943. Memorialistul a fost martorul uciderii unor copii basarabeni de către pionierii lui Lenin, momente de derută și spaimă pentru deportatul de doar nouă ani. Acesta a început primele clase în Siberia, unde a văzut tragediile multor familii deportate. Deși foamea și mizeria erau constantele vieții celor din lagăr, tânărul Boris se atașează de prima sa învățătoare, care îi recomandă lecturi și îl protejează de abuzurile colegilor. Condițiile extreme nu își găseau originile însă doar în răutățile și persecuțiile oamenilor, ci în spațiul ostil al Siberiei, unde dificultățile erau generate și de natură. Atacul animalelor sălbatice reprezenta o reală amenințare. Astfel, o femeie a murit sfâșiată de un urs hoinar. Temperaturile foarte scăzute, precum și lipsa hainelor și alimentelor, au transformat copilăria siberiană a lui Boris Vasiliev într-o etapă plină de lipsuri și mizerie. În ciuda acestora, traiul era ușurat de susținerile materiale primite de la americani și englezi, motiv de a genera noi afirmații care vor stimula, fără îndoială, interesul istoricilor: “Azi rușii se fac a uita binele ce li s-a făcut atunci. Eu nu pot să uit, pentru că am văzut pe ochii mei, eram în toiu evenimentelor. Dacă America și Anglia nu i-ar fi sărit în ajutor, Stalin n-ar fi câștigat războiul în vecii vecilor” (p. 185).

În 1946 are loc evadarea din lagăr. Drumul spre Chișinău a fost dificil, realizarea acestuia nefiind posibilă fără ajutorul unor străini. Întorși acasă, au găsit Basarabia înrobită. “După șase ani de rusificarea în Siberia de gheață – mărturisește autorul – vorbeam o limbă ca cea din dicționarul lui Vasile Stati” (p. 222). Casa fostului primar a fost confiscată, iar proprietarii întorși din Siberia (mama cu cei patru copii) au fost nevoiți să găsească adăpost la bunicul Vasile. Vremurile însă erau tulburi. A izbucnit foametea, despre care Boris Vasiliev crede că “a fost provocată de comuniști pentru a-i omorî pe băștinași și a-i înlocui cu canaliile care susțineau regimul” (p. 237). Adolescentul asistă la un caz de canibalism, terifiant numai și prin lectură. Totodată, devine din nou elev al școlii sovietice. În acest fel, își amintește de abecedarele comuniste, în contrast puternic cu cele românești. Mama autorului, precum și sora cea mare – Nadia – au fost (re)arestare, întrucât au evadat din lagărul siberian. “Singur-

singurel, fără mamă, fără tată, fără Patrie Românească”, vânat de autorități, tânărul se înscrie la Școala Pedagogică din Orhei. Ziua de 5 martie 1953 îl găsește în satul Ofatița, raionul Râbnița. Intrând în clasă, “absolut toți copiii plângeau cu hohote” (p. 313). Se aflase despre moartea supremului conducător. Atmosfera era încordată, întreaga școală deplângând dispariția lui Iosif Visarionovici Stalin. “Mi-au dat până și mie lacrimile – își amintește naratorul – mie, care am suferit atâtea. Mai târziu aveam să conștientizez că acele lacrimi erau lacrimi de bucurie, de bucurie că am scăpat de un tiran, de un criminal” (p. 314).

După absolvirea Școlii Pedagogice din Orhei, Boris Vasiliev, proaspăt căsătorit, a fost repatriat, alături de soție, ca învățător de educație fizică la școala din Sărătenii Vechi, comuna Telenești. Anterior, pentru a scurtă perioadă, a activat la Pogănești, pe malul Prutului, acolo unde se știa despre trecerile ilegale, cauzate de foamete, spre România. Cazul cel mai neobișnuit a fost al copilei lui Guțan, țăran mort de foame. Ea a încercat să treacă Prutul “cu copite de vite întărite la picioare invers direcției mișcării [...]. Peste vreo lună însă a fost adusă înapoi. Era albă ca varul, speriată, cu mâinile legate. Au dus-o și de atunci nimeni n-a mai văzut-o” (p. 336).

Între 1955 și 1957, Boris Vasiliev a urmat școala militară, primind diploma de absolvire direct de la Mașerov, făcând parte, ulterior, din escadrița secretă a CC al PCUS. Anul 1956 a marcat nu doar “detronarea” lui Stalin, ci și întoarcerea deținuților din lagăre, printre care s-au numărat mama și sora scriitorului (nu însă și copilul acesteia din urmă, mort în Siberia). După căderea URSS-ului, profesorul de educație fizică a făcut călătorii în România și Israel. Trebuie amintit că un membru al familiei sale a devenit cunoscut în întreaga țară. Este vorba despre Ludmila Bălan, fiica lui Boris Vasiliev, cunoscută realizatoare de emisiuni pentru copii. De asemenea, nepotul său, Dan Bălan, a devenit celebru în toată lumea prin muzica sa.

Ultima parte a volumului este intitulată “Dosarul durerii” și cuprinde în facsimil documente din dosarul întocmit părinților (Ilie Dumitru și Maria Vasiliev), surorii (Nadejda Stavinschi), precum și demersul lui Profir Stavinschi, soțul Nadejdei, pentru eliberarea acesteia. Documentele sunt însoțite de comentariile autorului. Ultimul inclus în volum cuprinde “Lista călăilor comuniști care l-au omorât pe tatăl meu, Ilie Vasiliev, au nenorocit-o pe mama mea, Maria Vasiliev, și pe noi, cei patru copii, omorând-l și pe micuțul Ilieș – fiul surorii Nadia și al soldatului Profir Stavinschi” (p. 454-455). Concluzia investigatorului este halucinantă: “În total, la nimicirea unei familii de țărani români-basarabeni au participat în jur de 80 de militari (în afară de pază): 4 mareșali, 6 generali, 13 colonei, 12 maiori, 12 căpitani, 18 locotenenți, restul angajați”.

Epilogul acestei cărți (p. 456-457) este sugestiv intitulat “Greșeala fatală a primului Parlament (1990)”, în cuprinsul căruia memorialistul deplânge reabilitarea ideologiei comuniste la 7 septembrie 1993, de către 91 de deputați, ale căror nume figurează, de asemenea, la finalul opului. Fragmente din recenzii și imaginile de la lansarea cărții *Stalin mi-a furat copilăria* ocupă ultimele pagini ale acestui volum, splendidă narațiune autobiografică.

Trebuie amintit că această carte de memorii este scrisă într-o limbaj plăcut, plin de regionalisme și arhaisme. Din acest punct de vedere, redau în continuare o listă de termeni a căror înțelegere va trebui explicată cititorilor la o nouă ediție a cărții: *ureadnic*, *chindie*, *talaghir*, *a înțoli*, *drumuri priporoase*, *roți înnegrite cu dohot*, *gramotă*, *gavanoase* cu untură, *motovelnic de păretare*, *burlui*, *glagorie*, *a porăi*, *mahală*, *sâsâiace*, *lăicere*, *gogineață cu porci* (la p. 225 figurează *gojineață*), *talaghir*, *burlui* cu vin,

răptug, zolnic, chișcătură, a (se) gudura, ciubăr, a ruguma, a tumăni, a ghili, cicărâc, horboșica, pârâng, țesălat, coboace, probozeală, țuruece, chirău, hrincă, prăjiței întorși, lejancă, născheala, cotrușă, cotei, lozniță, brăcace, pripor, veretcă, boaghe, sâsâiac, maiera, saltison, prăsad, catorgă, basalic, pomostină, mătincă (probabil o abreviere de la *mă tem că*) etc.

În ciuda numeroaselor arhaisme și regionalisme, cartea se citește ușor, lectorul fiind captat în întregime de drama unui copil, precum și de tragicele întâmplări care au avut loc în spațiul dintre Prut și Nistru după ocuparea acestuia de către armata sovietică. Ajuns la o venerabilă vârstă, Boris Vasiliev a scris o **carte-document**, pentru ca generațiile viitoare să cunoască adevărul. În lipsa monumentelor înălțate în memoria celor uciși pe nedrept (p. 111), precum și a filmelor despre genocidul comunist din Basarabia, autorului nu îi rămâne decât să spună adevărul, prin scris. Este o realizare pentru care merită întreaga noastră grațitudine.

Iulian Marcel Ciubotaru

O călătorie pe culorile nomenclaturii

Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete* (indice de nume alcătuit de Bogdan C. Iacob), București, Editura Humanitas, 2012, 304 p.

Vladimir Tismăneanu este numele care, într-un fel, te scutește de orice introducere, cunoscut fiind de toată lumea (chiar și – poate mai ales – de cei care nu i-au citit cărțile). Simpla sa evocare suscită pasiuni – s-ar putea spune pe măsura obiectului său de studiu predilect: comunismul internațional (și, în speță, cel românesc) – pasiuni, de altfel, invers proporționale cu dimensiunile istoriografiei noastre, autohtone.

Profesor la Maryland, în SUA, este coautor și coordonator al *Raportului final al Comisiei prezidențiale pentru analiza comunismului în România* (2006) și al unui număr impresionant de studii, între care preferatele noastre rămân, alături de foarte docta *Stalinism pentru eternitate* (Polirom, 2005), *Arheologia terorii* (Eminescu, 1992) și *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (Univers, 1995).

O spunem de la bun început: nu vom intra în materia propriu-zisă a lucrării, căci am stăruit prea mult și ne-am limita la simple glose, de aceea o vom prezenta în ansamblu pentru a o recomanda ca pe o lucrare de mare interes.

De această dată, autorul ne propune o călătorie în interiorul bazei politice a lumii comuniste (nomenclatura sau “partidul interior”, cum o numea Orwell), mediu pe care, prin naștere, l-a cunoscut în mod intim.

Cartea debutează cu o “plimbare” pe străzile cartierului Primăverii, continuă cu atmosfera familială a autorului și alte două capitole despre formarea sa intelectuală, contextul “epocii Ceaușescu” și plecarea din țară. În fine, acestora li se adaugă o serie (foarte sugestivă) de portrete ale membrilor nomenclaturii pe care Vladimir Tismăneanu i-a cunoscut (direct sau mediat, prin intermediul familiei).

Am spune că este o carte care vine la timp, din cel puțin două motive.

În primul rând, pentru că, istoriografic vorbind, se simțea o lipsă a relatărilor din interiorul acelei lumi. De circa un cincinal, arhivele comunismului sunt, în bună măsură,